Haalbaarheidsstudie Gebiedsfonds Rivierenland

Rapportage stap 1 - Oktober 2017

Andrea Zierleyn, Dennis Kerkhoven, Arjen Gerritsen

Inhoud

Samenvatting 4

Aanleiding 6

Doelstelling 7

Vraagstelling 8
Wat is het probleem?

Doelen fonds 9

Onderzoek 10
I Deskresearch
II Gesprekken
III Scenario's

Waar moet het fonds aan voldoen? 22
Rol Fonds
Leren

Aanbevelingen en conclusies 26
Stap 2
Voorbeeldproject
Gebiedsboekhouding
Verdiepingsbijeenkomsten

Bijlage 1 Literatuurlijst 28

Bijlage 2 Behoeftes achterban 30

Bijlage 3 Gesprekspartners 32

Bijlage 4 Overzicht netwerk Gebiedscoöperatie Rivierenland 34

Samenvatting

Deze haalbaarheidsstudie is gemaakt om uit te zoeken of een gebiedsfonds voor Rivierenland wenselijk en realiseerbaar is en zo ja, waaraan het fonds dan moet voldoen? Op de eerste vraag is door alle gesprekspartners ronduit instemmend geantwoord. Hoe dat fonds precies gerealiseerd kan worden, is echter een complexe vraag die we op dit moment nog niet exact kunnen invullen. Voor stap 2 willen we daarom een paar onderwerpen verder uitdiepen.

Kern van alle informatie die we hebben opgehaald, is dat we beter moeten samenwerken en vooral zaken slimmer moeten organiseren. In Rivierenland bestaat een grote behoefte om de samenwerking rondom de uitdagingen van het gebied vorm te geven. Deze uitdagingen worden door alle geïnterviewden onderkend en herkend. Ook wordt onderkend dat geen partij dit alleen kan.

Rivierenland is een prachtig landelijk gebied, maar ook een beetje vergeten gebied, ingeklemd tussen Utrecht, Zuid-Holland en Brabant. Rivierenland kent een relatief hoge laaggeletterdheid, slechte gezondheid en lage opleidingsgraad van haar burgers. We lopen achter in vergelijking met andere regio's. Mensen in deze delta zijn gewend hun eigen boontjes te doppen en sterk gericht op hun eigen dorp of stad. Een terugtredende overheid en de economische crisis hebben dat nog eens versterkt: burgerinitiatieven schieten als paddenstoelen uit de grond. Deze initiatieven dragen op een positieve manier bij aan collectieve zelfredzaamheid en doen dit vanuit oprechte liefde voor hun leefomgeving en Rivierenland. Zij hunkeren naar erkenning en wederzijdse herkenning.

Met passie wordt gesproken over het potentieel dat aangeboord kan worden als er echt wordt samengewerkt. Hoe kunnen we die samenwerking volwassen vormgeven? De vraagstukken zijn te complex om het alleen te doen en we hebben eigenlijk een nieuwe versie van het poldermodel nodig. Dit vraagt om meer samenwerking, zodat integrale besluitvorming binnen het gebied kan plaatsvinden.

De realiteit van de initiatieven sluit niet aan bij de regelingen en subsidies van overheden: de Provincie stuurt nog niet op gebiedsgebonden ontwikkelingen en de financiering ervan en de Regio heeft onvoldoende funding voor lerende samenwerking van gemeentes en ook geen procesgeld. En er is geen financiering voor zelfredzaamheid van mensen, bedrijven en experimenteerruimte.

Er worden steeds meer innovatiefondsen opgezet om de vroege fase-innovatie te stimuleren. Maar die fondsen zijn meestal bedoeld voor kennisinstellingen en ondernemers, terwijl het maatschappelijk middenveld en de burger wordt vergeten. Wij zien daarom een rol weggelegd voor een gebiedsfonds dat een basis legt voor de financiering van burgerinitiatieven. Dit fonds moet op een slimme manier financiering bij elkaar brengen uit o.a. lokale fondsen, Brussel, institutionele partijen als verzekeraars en pensioenfondsen.
Hierbij is het belangrijk dat we al doende mogen leren. Voordat we de exacte vorm van zo'n fonds gestalte kunnen geven, hebben we eerst nog een paar tussenstappen te maken.

Wij dienen eerst de volgende onderdelen te adresseren:

1. Voorbeeldproject

Een van de knelpunten in deze fase is dat voor velen nog niet duidelijk is wat integrale gebiedsontwikkeling precies inhoudt. Daarom willen we een of twee voorbeeldprojecten uitwerken die helpen om zichtbaar te maken wat integrale gebiedsontwikkeling precies betekent.

2. Gebiedsboekhouding

Vervolgens willen we het potentieel van het gebied beter in kaart brengen. Er liggen al veel plannen en ambities die we beter kunnen bundelen. Een analyse van de uitvoeringsprogramma's van gemeentes, regio en provincie en de verkiezingsprogramma's voor de gemeenteraadsverkiezingen in 2018, kan bijdragen beter zicht te krijgen op de kansen en ambities in Rivierenland.

Een gebiedsboekhouding zien wij als een nuttig instrument voor dit doel. Dit is een groot project, waarvoor wij in stap 2 een inrichtingsvoorstel (model) met externe deskundigen willen maken. Alles bestaat al, alleen ga je het op een nieuwe manier bij elkaar brengen. Hoe ziet zo'n boekhouding eruit, wat moet erin staan, wie en wat hebben we nodig om deze boekhouding ook compleet te maken?

3. Verdiepingsbijeenkomsten

We hebben geconstateerd dat er behoefte is aan verdieping en scholing: wat is (de potentie van) integrale gebiedsontwikkeling, hoe kunnen we slimmer financieren, hoe creëer je draagvlak? Daarom willen we in de volgende fases masterclasses organiseren voor ambtenaren, bestuurders, bedrijven, rentmeesters van lokale fondsen en burgerinitiatieven.

1. Aanleiding

Op de assen Utrecht – Den Bosch en Arnhem – Dordrecht ligt Rivierenland, een prachtig landelijk gebied tussen de grote steden. Ook een beetje een vergeten gebied, want het hoort wel bij Gelderland, maar is in de praktijk vaak meer op Utrecht, Zuid-Holland of Brabant gericht. Mensen hebben hier altijd hun eigen boontjes gedopt en doen dat nog steeds.

Deze eigenschap is in Rivierenland nog eens versterkt door een terugtredende overheid, een economische crisis die het falen van de markt zichtbaar gemaakt heeft en de digitale revolutie. Burgers nemen het heft in eigen hand en zorgen voor de sterke toename van burgerinitiatieven die we ook landelijk zien. Onder die initiatieven zien we een toenemende behoefte voor ondersteuning en financiering, daarom is de Gebiedscoöperatie Rivierenland opgezet.

Een gebiedsfonds zou deze ontwikkeling van burgerinitiatieven kunnen faciliteren met als primair doel het integraal ontwikkelen en beheren van Rivierenland. Op het gebied van duurzame energie schieten de coöperaties uit de grond, maar ook op het gebied van voedsel, zorg, veiligheid, sociale cohesie, en mobiliteit moeten projecten, programma's en business cases ontwikkeld worden. Wij zien een gebiedsfonds als het innovatieve verdienmodel waarin verschillende type investeerders hun middelen bundelen om een lange termijn financiering tot stand te brengen. Uiteindelijk moet een gebiedsfonds een verlengstuk worden van het Regionaal Investeringsfonds en in dienst staan van de integrale gebiedsontwikkeling. Uiteindelijk zullen daar diensten voor de regio uit moeten voortvloeien.

Bron: © Fotografie George Burggraaff

2. Doelstelling

Het doel van het gehele project is om ondersteunende faciliteiten en opstartkosten voor burgerinitiatieven in de tien gemeentes te financieren via het opzetten van een gebiedsfonds voor Rivierenland. Stap 1 hiervoor is deze haalbaarheidsstudie. Hierin maken we een analyse van functionele, technische, financiële, ruimtelijke en locatie-aspecten van het gebiedsfonds, om een beslissing te kunnen nemen over de eventuele realisatie.

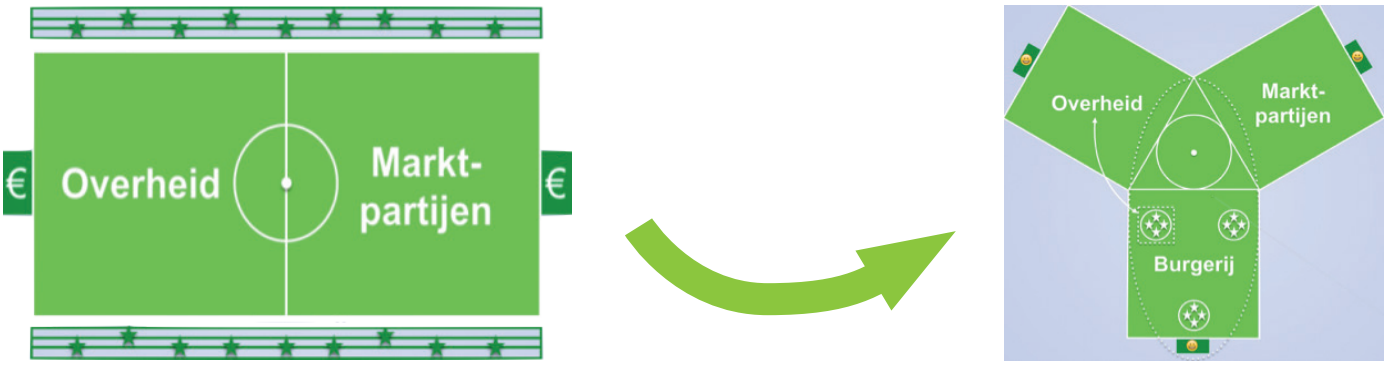

Bron: De Coöperatieve Samenleving/TSG

3. Vraagstelling

Om een goed werkend gebiedsfonds op te zetten, is tijd nodig; vooral om alle stakeholders zorgvuldig bij het proces te betrekken. Draagvlak is een onontbeerlijk ingrediënt en succesfactor voor het slagen van een gebiedsfonds. De centrale onderzoeksvraag hierbij is:

"Is een gebiedsfonds voor Rivierenland wenselijk, realiseerbaar en zo ja, waaraan zal het fonds dan moeten voldoen? "

Meer in detail bestaat de haalbaarheidsstudie uit de volgende vragen:

1. Deskresearch:

1. Wat zijn de ontwikkelingen op het gebied van burgerparticipatie?
2. Onderzoek en analyse van al bestaande regionale structuren en fondsen.
3. Wetenschappelijke check op integrale gebiedsontwikkeling (Radboud Universiteit, Wageningen Universiteit).
4. Dilemma's in kaart brengen rondom staatssteun en mededinging. *NB Dit onderdeel bewaren voor een volgende fase en werken we nu niet uit.*
5. Onderzoek naar best practices: hoe doen ze dit in vergelijkbare gebiedsontwikkelingen in Overijssel en Brabant?
6. Hoe is de financiële haalbaarheid? *NB Dit onderdeel bewaren voor een volgende fase en werken we nu niet uit.*

2. Overzicht van de behoeftes die in het gebied leven.

Dit doen we door gesprekken met:
lokale coöperaties, bedrijven in het gebied, bestuurders en ambtenaren.

3. Scenario-ontwikkeling

Wat is het probleem?

1. Het is lastig om integrale gebiedsontwikkeling en de financiering ervan te realiseren. Het belang hiervan wordt door menig stakeholder nog onvoldoende gezien, waardoor vaak sprake is van eenzijdige financiering. In de samenwerking en aansturing van duurzame gebiedsontwikkeling en de financiering ervan hebben Provincie en de Regio Rivierenland elkaar nog onvoldoende gevonden. Hierdoor worden kansen gemist en potentiele ontwikkeling niet bereikt. Experimenteerruimte en een praktisch handelingsperspectief ontbreken voor de ontwikkeling naar een integrale aanpak.

2. Handelingsverlegenheid o.a. op het gebied van wonen en mobiliteit. Bestuurders en ambtenaren acteren binnen de kaders van het eigen (politieke) systeem en zijn gebonden aan bestaande regelgeving. Er is daardoor weinig ruimte voor een innovatieve aanpak.

3. DNA van het gebied: Rivierenland is op een aantal basale vitale functies een achtergebleven gebied dat structuurversterking hard nodig heeft. Er is sprake van een hoog percentage van laaggeletterdheid, een lage opleidingsgraad en een slechte gezondheid. Je eigen boontjes doppen zorgt ervoor dat de leefwereld eindigt bij de stads- of dorpskern en de wil tot samenwerking minimaal is; we doen het zelf wel.

4. Sommige geïnterviewden hebben geen idee wat een gebiedsfonds is en hoe het zou moeten werken. Gebiedsontwikkeling is ver van hun bed en tegelijkertijd lopen velen wel tegen dezelfde problemen aan.

4. Doelen Fonds

De doelstellingen van het toekomstige fonds, zoals in de projectaanvraag geformuleerd, zijn als volgt:

- Basisfinanciering voor ondernemende burgers die een coöperatie willen starten;
- Structurele infrastructuur bieden voor samenwerking: bestuurlijke en ondernemersplatforms. Doel is het verbinden van verschillende gebiedsopgaves en stakeholdersamenwerking;
- Ontwikkeling van financieringsarrangementen t.b.v. integrale programma's, waarbinnen publieke, private en burgerlijke coöperatieve partijen programma's hybride vormgeven;
- Ontwikkeling selectie- en professionaliseringstraject voor financierbare projecten en programma's;
- Narratief ontwikkelen en uitdragen, met online- en offlinecommunicatie en met randvoorwaarden die vanuit het fonds gefinancierd moet worden.

5. Onderzoek

Ons onderzoek bestaat uit drie delen: deskresearch, gesprekken en scenario-ontwikkeling.
In de literatuurlijst (bijlage 1) staat welke studies, boeken en websites wij bestudeerd hebben.

I. Deskresearch

Over burgerparticipatie, nieuwe business- en financieringsmodellen en bestuurlijke vernieuwing bestaat steeds meer materiaal waar wij dankbaar gebruik van gemaakt hebben. Zoals eerder al benoemd, hebben we twee onderwerpen uit de projectaanvraag niet onderzocht, omdat we tot de conclusie kwamen dat het daar nog te vroeg voor is. Het gaat om Dilemma's rondom staatssteun en mededinging en de financiële haalbaarheid. In een latere fase zullen we deze thema's alsnog uitwerken. Daarmee is de deskresearch opgedeeld in de volgende vier onderwerpen:

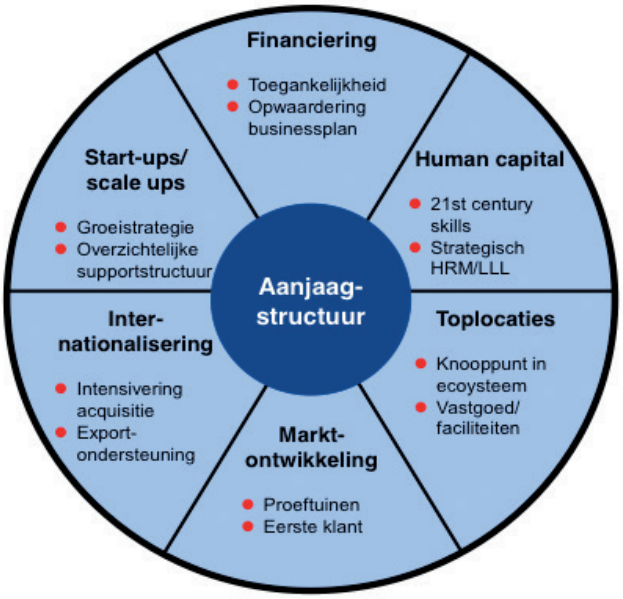

Bron: Buck Consultants International

Wat zijn de ontwikkelingen op het gebied van burgerparticipatie?

De troonrede in 2013 lanceerde de participatiesamenleving als een transformatie van de onhoudbare verzorgingsstaat. Of in andere woorden, de doe-democratie. Voor die tijd was al een brede onder- en bovenstroom op gang gekomen in diverse domeinen van de samenleving zoals zorg, duurzame energie, het sociale domein, gebiedsontwikkeling en voedsel. Het gaat eigenlijk om alle complexe maatschappelijke opgaven die wij momenteel kennen en niet meer binnen het huidige speelveld kunnen oplossen. In de troonrede worden burgers uitgenodigd om individueel en collectief invulling te geven aan een vorm van zelfredzaamheid en verantwoordelijkheid voor hun omgeving.
Deze participatiebeweging is al ingezet ten tijde van de grote privatiseringsbeweging van de jaren 80, maar is een logische en normale cyclus die door de eeuwen heen terugkomt. Hoogleraar Tine de Moor van de Universiteit van Utrecht signaleert een 3e golf van burgerparticipatie die met name sterk in plattelandsregio's merkbaar is. In deze regio's is handelingsverlegenheid van marktpartijen en overheden, daar waar het gaat om complexe opgaven. Velen houden zich inmiddels bezig met burgerparticipatie, overheidsparticipatie, right to challenge, etc. De Democratic Challenge van

de VNG bijvoorbeeld [1], stimuleert deze ontwikkeling en geeft een goed overzicht van de initiatieven, experimenten en praktische bouwstenen. Verschillende gemeenten en overheden in Rivierenland doen mee aan deze experimenten.

Over burgerparticipatie en draagvlak wordt sinds de troonrede van 2013 veel gesproken en allerlei instrumentarium voor ontwikkeld [2]. Maar voordat het nieuwe speelveld, zoals geschetst in Hoofdstuk 1 realiteit kan worden, zal nog veel water naar de zee stromen. In het rapport "Rivierenland leeft" wordt geconstateerd: "dat 'samenwerken' de kritieke factor is in de verbinding tussen de systeem- en leefwereld en de veelheid van initiatieven daarbinnen. De systeemwereld speelt een niet te onderschatten rol bij het stimuleren en ondersteunen van initiatieven uit de leefwereld. Beide werelden hebben elkaar nodig. Veronderstel dan ook niet als overheid dat bij burgerparticipatie alles vanuit bottom-up initiatieven moet komen" [3].

Hier worden voor Rivierenland vijf trends gesignaleerd:

1. De dynamiek in de arbeidsmarkt neemt toe.
2. Burgerparticipatie evalueert naar co-productie met de overheid, maar niet overal.
3. Sociale cohesie ontstijgt het niveau van straat of dorp.
4. Een gezonde en aantrekkelijke leefomgeving wordt steeds bepalender voor wonen en werken.
5. Technologische innovatie kan een substantiële bijdrage leveren aan de leefbaarheid in Rivierenland.

Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt dat het spel om het gebied en gebiedsontwikkeling van regio's een volgende fase ingaat. Het gaat niet alleen meer over de besturing, besluitvorming en community vorming, maar vooral over de economische grondslagen en nieuwe principes rondom waardebepaling. Grote uitdaging in deze fase is om de meerwaarde te zien van gestructureerde burgerparticipatie. Dit vraagt om een integrale en holistische bril en nieuwe vormen van besluitvorming, goed bestuur, financiering en regionale waardeontwikkeling.

Bewustwording, taalontwikkeling en scholing kunnen een middel zijn om enerzijds goed burgerschap te tonen en anderzijds overheden te stimuleren ontwerp- en ontwikkelingsgericht samen te werken. Een nieuw speelveld met nieuwe spelregels. Een speelveld dat veel kenmerken in zich heeft van oude werkwijzen, zoals we deze kenden van de maatschappij tot het nut van het algemeen, eind 18e eeuw [4].

Als we echt samen gaan werken rondom lokale, regionale en maatschappelijke opgaven kunnen we kosten besparen en een veerkrachtige samenleving vormgeven die waardebehoud en -creatie kent.

1. http://democraticchallenge.nl/
2. http://www.participatiewijzer.nl/De-Participatiewijzer
3. https://www.leefbaarheidinrivierenland.nl/wp-content/uploads/2017/04/Verbinding-systeem-en-leefwereld.pdf
4. http://www.nutalgemeen.nl/over-t-nut/historie

Bestaande regionale structuren en fondsen.

Traditioneel vindt inrichting en structurering van regio's plaats door een noodzaak. Dit kan de ontginning van een gebied zijn zoals we dat kennen in de Flevopolders, of de overgang naar de vrije markt in Oost-Europese grensgebieden en de ontwikkeling van Zuid-Europese regio's. Ook Europa zelf met het Marshallplan na de tweede wereldoorlog en de "New Deal" in de jaren 30 in de VS zijn voorbeelden, maar op grotere schaal.

Scandinavië kent regionale aanpakken, bedoeld om de trek naar de stad in balans te brengen met de vitaliteit van regio's. In Zweden bijvoorbeeld was de trek naar Stockholm in het verleden te groot, wat een ongewenste situatie was. Met o.a. fiscale maatregelen is toen aandacht en geld omgebogen naar de regio's, die op basis van integrale plannen zijn ontwikkeld.

In Nederland kennen we op provinciaal niveau de regionale ontwikkelings- en participatiemaatschappijen. Deze richten zich meestal primair op een business case en het versterken van startups en bestaande bedrijven in de vroege risicovolle fase. Daarnaast bieden provincies subsidies voor (stimulerings-)programma's.

In gebieden waar bewust wordt samengewerkt, zien we dat de regio versterkt worden. De succesfactoren hierbij zijn: ruimte voor stakeholders, beleving van urgentie, het onder ogen kunnen en willen zien van de uitdagingen en het hebben van een handelingsperspectief. Een voorbeeld is de ontwikkeling van Enschede en omgeving.

Toen de teloorgang van de textielindustrie de regio in regressie trok, moest een agenda voor de regio gemaakt worden die alle beleidsterreinen omvatte. Dit vroeg om een integrale en duurzame aanpak. Het was een bewuste keuze om een ecosysteem te ontwikkelen waarbinnen hogeschool en universiteit de motor konden worden. Mensen moesten over hun eigen schaduw en eigen belang heen stappen. Dit is geleerd met vallen en opstaan, maar het begon met een aantrekkelijk plan.

Lokale fondsen

In Rivierenland bestaan veel lokale fondsen die onder de radar opereren en die bijna niemand kent. Rivierenland was altijd al een rijk gebied als het om spaargelden gaat. Veel van die fondsen zijn eeuwen oud en van generatie op generatie doorgegeven. Het beheer van de vermogens was en is meestal in 'particuliere handen', al dan niet onder toezicht van het (kerkelijk) armbestuur. Het gaat om vele miljoenen die vaak vanuit de historische context bedoeld waren voor armenzorg. Rentmeesterschap in de goede zin van het woord dus. Als we dat naar onze tijd vertalen, hebben we het over sociale en maatschappelijke voorzieningen. Professioneel fondsenbeheer is bij veel fondsen echter niet aanwezig, waardoor het geld niet rendeert en maar ten dele ten goede komt aan het doel waar het voor bedoeld is.

Samenwerking komt ook bij dit onderwerp direct op tafel: als we nu slimmer samenwerken door die fondsen te bundelen en ze efficiënt te laten renderen,

dan kunnen we het rendement inzetten voor de sociale en maatschappelijke voorzieningen waar de fondsen oorspronkelijk voor bedoeld waren.
Wat daarvoor nodig is om in eerste instantie de fondsen bovengronds te krijgen? Het idee is om masterclasses te organiseren i.s.m. de Rabobank en een aantal fondsen die wel bekend zijn. De rentmeester van de 21ste eeuw, en zo de regie te krijgen op de bundeling van krachten en fondsen.

Streekfondsen

Een streekfonds heeft als doel een streek te ondersteunen bij de uitvoering van projecten (inrichting) en het beheer van het landschap door financiële middelen te genereren [5] . Een streekfonds wordt gefinancierd via privaat of publiek geld. Privaat geld komt bijvoorbeeld uit een streekrekening, door sponsoring of symbolisch aandeelhouderschap. Publiek geld (overheidsgeld) kan o.a. voortkomen uit groene en blauwe diensten, subsidies of compensatiegeld. In Rivierenland bestaat niet een dergelijk fonds.

VSB-fonds

Een van de grootste particuliere vermogensfondsen in Nederland. Ondersteunt initiatieven die bijdragen aan een samenleving waarin iedereen actief meedoet. Aandachtsgebieden: Mens & Maatschappij (sociale initiatieven), Kunst & Cultuur en Beurzen. 40 medewerkers behandelen jaarlijks 3.500 aanvragen, waarvan ca. 40% wordt gehonoreerd. Nieuw donatiebeleid richt zich op actief burgerschap. Daarmee wil men maatschappelijke samenhang en sociale mobiliteit bevorderen [6].

Stichting DOEN

Stichting DOEN gelooft dat een groene, sociale en creatieve samenleving mogelijk is. We zien dat veel mensen vanuit ondernemerschap actief werken aan innoverende oplossingen voor een betere wereld. Zij lopen voorop, durven risico te nemen en veroorzaken verandering. Ze doorbreken oude structuren en zorgen ervoor dat er nieuwe perspectieven ontstaan op bestaande problemen. Deze voorlopers vormen ook een inspiratiebron voor anderen. DOEN ondersteunt jaarlijks meer dan 200 grote als kleine initiatieven en werkt vanuit de filosofie: subsidiëren waar nodig, participeren, verstrekken van leningen en garanties waar mogelijk.

De Goldschmeding Foundation

De Goldschmeding Foundation gaat een meerjarige verbintenis aan met mensen met een droom.
De programma's zijn niet alleen excellent wetenschappelijk onderbouwd, maar hebben ook een blijvende maatschappelijke impact, zij dragen bij aan een betere wereld op het vlak Mens, Werk en Economie[7].

Stichting ifund

Stichting ifund stimuleert de transitie naar een duurzame wereld door innovatieve 'social enterprises' verder te helpen. Ondernemers die zich richten op een duurzame en lokale voorziening van energie, voedsel of water. Enerzijds creëert ifund bewustwording door voorlichting over de grote problemen en oplossingen te bevorderen. Anderzijds helpt ifund innovatieve 'impact first' startende ondernemingen verder, die oplossingen voor deze problemen bieden. Bijvoorbeeld

5. www.streekfondsen.nl
6. https://www.vsbfonds.nl/mens-maatschappij
7. https://goldschmedingfoundation.org/

door de haalbaarheid van ideeën en oplossingen te onderzoeken, theoretisch en experimenteel onderzoek uit te voeren, kantoor- en praktijkruimte te bieden, het beschikbaar stellen van 'seed-capital' of anderszins te ondersteunen bij de financiering. [8]

Familiefondsen

Er bestaan veel zichtbare en onzichtbare familiefondsen in Nederland. De grote worden gerund door een familyoffice of door een charidesk van een bank. Op dit moment is de trend dat kleinere charitatieve vermogensfondsen opgaan in professionele goededoelenorganisaties zoals het Oranje Fonds, maar ook het Prins Bernhardfonds of Natuurmonumenten. Reden is dat de overheid strengere eisen stelt aan charitatieve organisaties. De toegenomen regeldruk en administratieve lasten worden door kleinere fondsen te veel gevonden. Meer dan 330 vermogensfondsen zijn lid van de FIN, de Vereniging van Fondsen in Nederland. Deze fondsen steunen goede doelen op uiteenlopende gebieden als maatschappelijk welzijn, natuur, internationale samenwerking, gezondheid en cultuur [9]. Vele fondsen wensen niet zichtbaar en vindbaar te zijn en zijn alleen via een netwerk te bereiken. Veel van deze fondsen zijn van oudsher geïnteresseerd in maatschappelijk naast financieel rendement.

Pensioenfondsen

De structureel lage rente en dalende rendementen zijn voor pensioenfondsen aanleiding om naar de houdbaarheid van het stelsel te kijken. Een stelsel waarvan de deelnemers denken dat hun pensioen gegarandeerd is. De economische groei trekt aan en tegelijkertijd zien we de fragiliteit van financiële, economische, sociale en ecologische systemen niet afnemen. Het huidig speelveld gestoeld op een centrale aanpak waarin de overheid de regie neemt, lijkt niet in staat om de risico's te verkleinen.

Pensioenfondsen kunnen niet langer meer de inkomenszekerheid na pensionering bieden zoals in het verleden. Ze heroriënteren zich daarom niet alleen op hun rol naar individuele deelnemers, maar ook op hun maatschappelijke rol. Het wordt interessant om te kijken naar investeren in de reële economie en wat voor hen de randvoorwaarden zouden kunnen zijn.

Europese fondsen

Een aanzienlijk deel van de uitgaven van de Europese Unie is bestemd voor subsidieregelingen, fondsen en andere financieringsmogelijkheden voor onder meer bedrijven, overheden en onderzoekers. Deze zijn bedoeld om de doelstellingen te realiseren die zijn vastgesteld voor de verschillende beleidsterreinen van de EU.

Hoewel de Europese Unie een van de rijkste delen van de wereld is, zijn er grote welvaartsverschillen tussen de regio's in Europa. Vooral in de zuidelijke en oostelijke landen zijn arme regio's. Met geld uit de structuurfondsen verkleint de EU deze verschillen en bevordert de economie en welvaart in zwakke regio's. De fondsen richten zich met name op de ontwikkeling van infrastructuur en werkgelegenheid. De structuurfondsen vormen ongeveer een derde van de EU-begroting [10].
Conclusie: een gebiedsfonds kan ook dienen om financiering vanuit al deze al bestaande fondsen

8. http://ifund.nl/
9. http://www.verenigingvanfondsen.nl/
10. https://www.europa-nu.nl/id/vjasedzq2zym/subsidies_van_de_europese_unie_2014_2020

in Rivierenland te laten landen en bij elkaar te brengen, ten behoeve van initiatieven voor integrale gebiedsontwikkeling.

Wetenschappelijke check op integrale gebiedsontwikkeling

Integrale gebiedsontwikkeling kent een rijke traditie die zich richt op het effectief exploiteren van een afgebakend gebied. Tot nu toe op het speelveld met twee spelers, overheid en markt. Doel is het op één lijn brengen van publieke, private en particuliere belangen, waarbij stakeholders samenwerken en risicodragend participeren. De huidige economische, ecologische en sociale opgaven in de regio's gaan over thema's als leefbaarheid, waterveiligheid, duurzaamheid, circulaire economie, gezondheid en voedsel. Deze opgaven zijn zodanig complex dat de bestaande aanpak niet meer werkt. Tevens zijn stakeholders zich vaak niet bewust van de mate van deze complexiteit. En daardoor niet in staat te sturen, bouwen, ontwikkelen en schijnbare tegenstellingen en dilemma's te doorbreken.

De wetenschap bevestigt dit in diverse studies, waaruit blijkt dat niemand het geheel echt overziet. Een fundamenteel andere aanpak is nodig: samenwerking, gedeeld risico, gedeelde waarde en investeringen, rolontwikkeling, identiteit en cultuur horen hierin een rol te spelen. Een lerende, participerende, co-creërende en transformerende aanpak zal een groot verschil maken. Wetenschappelijk onderzoek laat zien dat dit proces veel kosten kan besparen en met slimme financiering tevens meervoudige waarde kan creëren.

Onderwijs-, onderzoek- en kennisinstellingen houden zich momenteel bezig met thema's als de omgevingswet, energietransitie, natuurinclusieve streekproductie, circulaire economie, participatiesamenleving, de rol van regio's en netwerkfinanciering. Zij geven aan dat een nieuwe aanpak alleen gevonden kan worden door concreet aan de slag te gaan. Door al doende te leren, reflecteren, borgen en het verhaal te vertellen. Dit vraagt een omslag van alle partijen in het "veld".

De business case is groter dan je denkt

	Nieuwe opbrengsten	Vermeden kosten door te delen	Zuiver vermeden kosten	Extra kosten
A. Joint Venture	Wederzijdse versterking van doelen	*geen*	*geen*	*Opportunity coststst*
B. Samen ruimte kopen of huren	*geen*	Twee of meer om kosten te delen	Minder ruimtegebruik	*Verdringing*
C. Samen (her)bouwen	*geen*	Twee of meer om kosten te delen	Minder gebruik van grondstoffen	Meer complexiteit van het bouwwerk
D. Gedeelde exploitatie	*geen*	Twee of meer om kosten te delen	Minder belasting van de omgeving	Meer complexiteit van beheer, onderhoud en exploitatie
E. Transactie	*Meer kennis en vertrouwen*	Twee of meer om kosten te delen	Vergunningen, subsidies	Meer transactiekosten
F. Toekomstwaarde	Meer wederzijdse versterkingen	Extra partijen om kosten te dragen	Nog minder gebruik van ruimte, etc.	Meer complexiteit door toevoegen van extra doelen

Bron: Jurgen van der Heijden, AT Osborne.

Onderzoek naar best practices: hoe doen ze dit in vergelijkbare gebiedsontwikkelingen?

Brabant

Het Groenontwikkelfonds Brabant (GOB)[11] stelt zich op als een participerende overheid en faciliteert het proces op het snijvlak van landschapsbeheer, voedsel, landbouw en regionale economie.
Dit wil ze doen door blokkades weg te nemen en met financieringsinstrumenten en andere randvoorwaarden een transitieperiode en ruimte in te richten. Het GOB doet mee aan een pilot in het kader van financiereninnetwerken [12] , omdat de behoefte vanuit de praktijk van ondernemende natuurnetwerken anders blijkt te zijn dan beleidsmatig werd gedacht.

In Eindhoven en Veldhoven zijn mooie voorbeelden zichtbaar. De omgeving van Veldhoven heeft naast de aanjaagsubsidie (vergelijkbaar met het RIF) een aantal fondsen en financiële mechanismen ingesteld. De overheid stelt zich faciliterend op, waarbij op basis van gestelde doelen samengewerkt wordt door alle partijen (burgers, bedrijven, onderwijs en onderzoek). Deze hebben bijgedragen aan diverse fondsen, waardoor een matching ontstond en besturing op basis van vertrouwen.

"Je wilt niet te veel voorzieningen, maar ook niet te weinig. Dus is het slim om het met elkaar te regelen. Dit is zowel urgent als ingewikkeld. Want die gemeenten zijn op zichzelf autonoom. Dus we moeten in goede regionale samenwerking zorgen voor de faciliteiten waarmee de Brainport zich verder kan ontwikkelen. Samenwerking in de regio is nog ingewikkeld door de traditionele indeling in gemeente, provincie en Rijk. Denk aan de democratische legitimatie, die bij de gemeenteraden ligt. Verder merken we dat men landelijk grip wil houden op de ontwikkelingen.
Dat maakt het er niet eenvoudiger op."
- aldus wethouder Wilbert Seuren van Eindhoven.

Overijssel

Er vinden momenteel mooie ontwikkelingen plaats in de omgeving van Wierden in Twente. Door overheden, burgers, bedrijven, kennisinstellingen en onderwijs wordt gewerkt aan een gebiedsarrangement, een leerweg, integrale financiering, experimenteerruimte en gebiedscoöperaties. Dit programma wordt gebouwd naar aanleiding van de behoefte die is ontstaan vanuit het integrale project "baanbrekend landschap"[13].
Bestuurlijk lef en de bereidheid om over de eigen schaduw heen te stappen, te willen leren en innoveren en slimme cross-overs te maken is een belangrijke sleutel voor deze weg. Borging door programma's vanuit bijvoorbeeld de "Democratic Challenge" en "Aan de slag met de nieuwe omgevingswet", zijn nodig om een veilige "tussenruimte" te bouwen: tussen de systeem- en leefwereld en tussen de verschillende stakeholders en hun rolontwikkeling.

Groningen

De Gebiedscoöperatie Westerkwartier is een innovatief MKB en verbindt groene ondernemers, natuurbeheerders, kennisinstellingen, overheden en burgers in de regio. Ze richt zich op de ontwikkeling van collectieve korte ketens. Ketens in voedsel, energie, waterbeheer, natuur, biobased economy, gezondheid, welzijn en zorg. De Gebiedscoöperatie

11. https://www.groenontwikkelfondsbrabant.nl/
12. https://www.financiereninnetwerken.nl/
13. http://www.landschapoverijssel.nl/project-baanbrekend-landschap-winnaar-gouden-schoffel-2015

Westerkwartier opereert als een bedrijf en heeft inmiddels 14 medewerkers in dienst. De 1.000 leden, waarvan 750 agrariërs willen een collectieve aanpak van de regionale werkgelegenheid en veerkracht stimuleren, met behoud en versterking van leefomgeving, landschap en natuur. Zij zien dit als een 'next generation business model'. De bouwstenen waar deze gebiedscoöperatie op gebaseerd is, zijn:

1) Organiseren van de regio.
2) Mobiliseren van het onderwijs.
3) Fondsenwerving (o.a. EFRO gelden).
4) Ondernemers faciliteren en ondersteunen.

De Gebiedscoöperatie Westerkwartier zet in op een nauwe samenwerking tussen het onderwijs en het ondernemerschap en staat aan de basis van de oprichting van de Kredietunie Westerkwartier. De Kredietunie verstrekt kredieten aan het midden- en kleinbedrijf (MKB) en is ingericht volgens de coöperatieve gedachte: 'van, voor en door ondernemers'. Op dit moment verloopt de kredietverlening aan kleinere partijen via banken weleens moeizaam, vanwege de relatief hoge kosten die hier voor banken aan verbonden zijn. Door het oprichten van een Kredietunie wordt de kredietverstrekking laagdrempeliger gemaakt [14].

Utrechtse Heuvelrug

Gebiedscoöperatie O-gen is een ondernemende coöperatie die maatschappelijke organisaties, overheden, terreineigenaren, ondernemers, bedrijven en particulieren verbindt in de Gelderse Vallei, Heuvelrug en Kromme Rijnstreek. Om zo innovaties tot stand te brengen, de economie te stimuleren en het gebied aantrekkelijk te maken om te wonen, werken en te ondernemen. Gebiedscoöperatie O-gen is opgericht in januari 2014 en komt voort uit de Stichting Vernieuwing Gelderse Vallei, Programmabureau Heel de Heuvelrug en de Kromme Rijnstreek. Met de komst van Bleker en het wegvallen van een groot gedeelte van de overheidssteun is besloten de stichting om te bouwen naar een gebiedscoöperatie: het gebied is van de mensen zelf. O-gen heeft inmiddels 180 leden. Een gebiedsraad, ofwel ledenraad stuurt de koers en het werk van O-gen en controleert dit. Er werken 23 medewerkers. De financiering voor het werk van O-gen komt o.a. vanuit de provincies en gemeenten, die opdrachten geven aan O-gen voor de uitvoering van hun gebiedsprogramma of coalitieakkoord [15].

Sinds kort is het O-gen-fonds opgericht, dat een deels revolverend fonds is (40% revolverend, 60% niet) en de voorfinanciering moet leveren voor innovatiemakelaars. Er zijn net twee makelaars gestart, die hun eigen verdienmodel moeten ontwikkelen. Het fonds wordt gevuld uit:

- Contributie en de programma's van de beide provincies.
- Betaalde dienstverlening.
- Opgeleverde projecten: hiermee wordt de inzet en voorbereidingskosten betaald.

14. http://www.gebiedscooperatie.info/

15. http://www.o-gen.nl/

II. Gesprekken

Doel van de gesprekken is om de behoeftes en inzichten van de verschillende stakeholders in beeld te brengen. De gesprekken zijn gevoerd met onze achterban, bedrijven, bestuurders en ambtenaren en het maatschappelijk middenveld; in wisselende samenstelling. Alle namen van gesprekspartners vindt u in bijlage 3.

Als achterban van de Gebiedscoöperatie Rivierenland beschouwen we alle burgerinitiatieven in Rivierenland. Een aantal lokale coöperaties heeft zich al verbonden als aspirant lid aan de Gebiedscoöperatie Rivierenland en samen hebben wij in eerder dit jaar hun behoeftes in kaart gebracht (gerangschikt in prioriteit; zie bijlage 2). Aanvullend zijn daarna individuele gesprekken gevoerd. Deze burgerinitiatieven zijn de koplopers in de transitie naar een duurzame en circulaire economie. Hun grootste behoefte op dit moment is ondersteuning bij het financieren van de kwartiermakersfase. Veel initiatieven starten met groot enthousiasme, maar lopen aan tegen het feit dat subsidieregelingen van gemeentes en provincie niet aansluiten bij de behoeftes. Ambtenaren herkennen en erkennen dit probleem steeds meer, maar zijn nog niet in staat om dit aan te passen.

Opmerkelijk in alle gesprekken is het terugkerende thema van samenwerking en vooral het (ervaren) gebrek hieraan; "eilandgedrag". Bijna altijd wordt dit teruggeleid naar het karakter van het Rivierengebied: eigenwijs, calvinistisch, gewend hun eigen boontjes te doppen en sterk gericht op het eigen dorp of stad. Het gebied kent een relatief hoge laaggeletterdheid, lage opleidingsgraad (geen hbo- of wo-onderwijs) en lage gezondheid van haar burgers en heeft een gebrek aan zelfbewustzijn. Huizenprijzen zijn laag, 10% lager ten opzichte van 2008, terwijl de prijzen in de rest van het land alweer behoorlijk gestegen zijn.

Tegelijk is Rivierenland een rijk gebied, als je kijkt naar wat mensen op hun spaarrekening hebben staan. Van oudsher zijn er vele lokale fondsen die nog steeds (vrijwel onzichtbaar) functioneren.

Binnen de regio verschilt de dynamiek van gemeente tot gemeente en van kern tot kern. Dit wordt versterkt door de autonome ontwikkeling en de toename van het aantal "importmensen". Deze import is veelal hoger opgeleid en spreekt een andere taal en hierdoor "verstaan" mensen elkaar in het gebied minder goed. Met passie wordt gesproken over het potentieel dat aangeboord kan worden als samenwerking echt gestalte krijgt. Hier klinkt in door dat in Rivierenland de samenwerking historisch gezien vaak pijnlijk en moeizaam is verlopen. Men is zoekende om de samenwerking volwassen vorm te geven. De onderliggende dilemma's gaan over vertrouwen, elkaar erkennen en herkennen, (collectieve) zelfredzaamheid en denken vanuit het geheel of delen, eigenbelang versus collectief belang.

Achter de koplopers van de transitie naar een duurzame en circulaire economie bevindt zich een grote groep (bedrijven, maatschappelijke organisaties) die opereert volgens de oude vertrouwde methodes. Ze hebben van deze ontwikkeling gehoord, maar leggen nog geen link met hun eigen werkveld.
Op lokaal, regionaal en provinciaal niveau hebben we vele bestuurders en ambtenaren gesproken. Duurzaamheid, energietransitie en leefbaarheid zijn onderwerpen die hoog op de agenda staan en waar diverse regelingen voor ingericht zijn. Maar als we spreken over integrale gebiedsontwikkeling en de rol van burgers hierin wordt het al een stuk complexer. De rollen en verantwoordelijkheden zijn vaak diffuus en daarmee ook de financiering van initiatieven. Een bundeling van krachten en fondsen ten behoeve van burgerinitiatieven wordt daarom als noodzakelijk gezien.

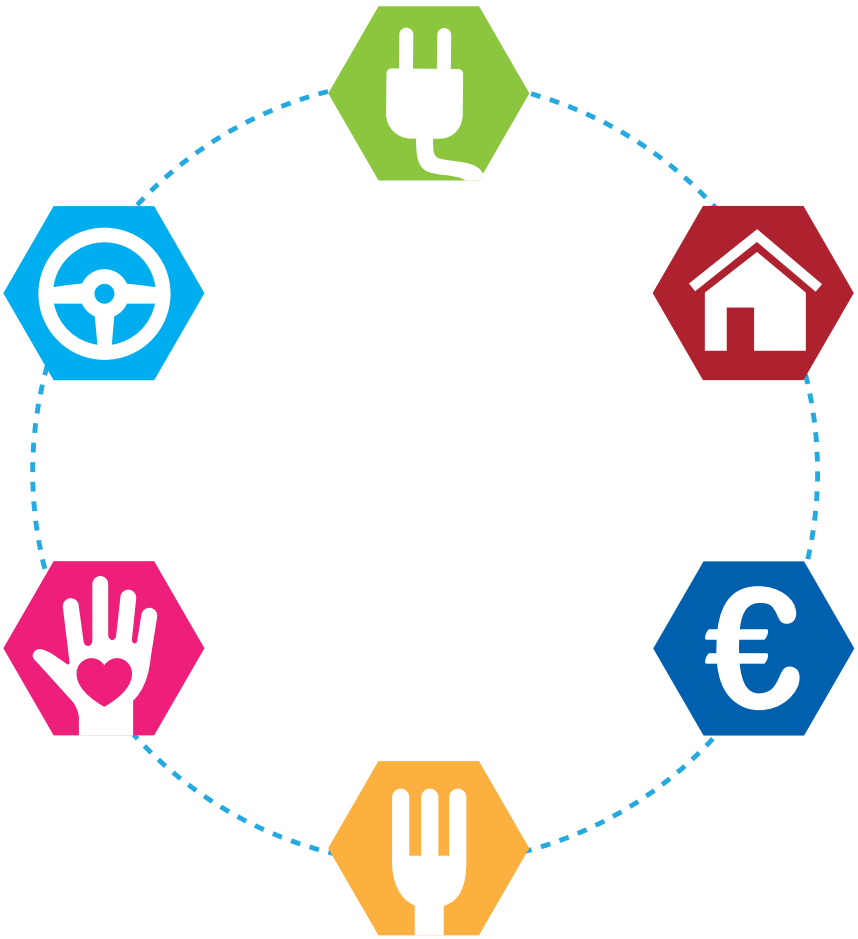

III. Scenario's

De scenario-ontwikkeling hebben we niet op het niveau uitgevoerd van een financieringsmethode, maar op het niveau van de initiatieven waar het om gaat. Om een gebiedsfonds in te kunnen richten, moet eerst beter duidelijk zijn voor wie je het wilt doen, waar de bottlenecks zitten en hoe we slimmer zaken kunnen combineren. De projecten die in de regio ontwikkeld worden, kunnen gerangschikt worden op de assen lokaal – regionaal en eenvoudige- en meervoudige waardecreatie. Juist die meervoudige waardecreatie is een begrip dat bij veel stakeholders nog moet landen. De uitkomst van deze scenario's is dat we in Stap 2 een ideaaltypisch project uit kwadrant twee willen uitwerken.

1. Regionaal en eenvoudig

Aanleg glasvezelnetwerk voor de regio. De afgelopen jaren zijn in Nederland vele coöperaties opgericht om glasvezelnetwerken te realiseren met name in het buitengebied; ook als het voor de provider niet interessant is. Op de Rijksuniversiteit Groningen (Salemink, K. & Strijker), is een studie gedaan naar 75 van dit soort initiatieven (voor link zie bijlage 1).

De conclusie is dat het een weerbarstig proces is: "Gevestigde marktpartijen en overheden vinden het moeilijk om af te wijken van hun gebruikelijke methodes. Marktpartijen voelen zich bedreigd om marktaandeel te verliezen en reageren met rigide beleid. Op papier benadrukken overheden het belang van lokale actie, maar acteren in de praktijk aarzelend, frustreren het proces en ontkennen de lokale verschillen in organisatie. "

2. Regionaal en meervoudig

De Fruitmotor: Ontwikkeling circulaire economie in de Betuwe: samen met fruittelers in Rivierenland werken we aan een economie zonder afval. We gaan het zgn. industriefruit "verwaarden" door dit in de regio te verwerken en de producten in coöperatief verband te verkopen. Dat levert innovatieve, eerlijke en lekkere streekproducten op, waarmee we onze regio op economisch, sociaal en ecologisch vlak versterken. Een aantal innovatieve telers doet al mee. Zij leveren het fruit aan dat de winkelier niet geschikt vindt om in de winkel te leggen. De extra inkomsten die de streekprodukten opleveren, herinvesteren ze in hun bedrijf. Zij verbeteren de biodiversiteit door bijenbosjes en akkerranden aan te leggen, zorgen voor een gezonde bodem en schoner slootwater. Doel is een circulaire fruitteelt. Daar wordt de regio duurzamer, schoner, mooier en veelzijdiger van.

EDBR: Het Energiedienstenbedrijf Rivierenland(EDBR). Betuwestroom is een handelsnaam van de lokale energiecoöperaties in de regio Rivierenland die samenwerken in het Coöperatief Energie Dienstenbedrijf Rivierenland. Doel van het EDBR is het realiseren van een regionaal, duurzaam, betaalbaar en betrouwbaar energiesysteem op basis van samenwerking, gedeeld eigendom en gedeelde zeggenschap. Verschillende projecten worden inmiddels onder het EDBR georganiseerd. In het project Betuwse Energie Samenwerking (BES) bijvoorbeeld werken verschillende MKB-bedrijven uit Gelderland aan de ontwikkeling van producten en diensten voor particulieren en bedrijven die bijdragen aan een regionaal geoptimaliseerd energiesysteem.

3. Lokaal en eenvoudig

Ontwikkeling collectieve zonnedaken in coöperatief verband, zoals in Culemborg (Vrijstad Energie), in Tiel (Fruitstad Energie), in de Bommelerwaard (Coöperatie Bommelerwaar) of in de Tielerwaard West (Coöperatie Lingewaar). Dit zijn projecten waar mensen enthousiast voor worden omdat het dichtbij is en ze er direct profijt van hebben. Het verdienmodel is overduidelijk en de problemen zijn in het algemeen te overzien.

4. Lokaal en meervoudig

Het Klokhuis Beesd is een multifunctioneel centrum in Beesd, waar structureel kinderopvang, peuterspeelzaal-activiteiten, dagverzorging voor ouderen en omni-sportactiviteiten plaatsvinden. Zij biedt daarnaast plek aan incidentele culturele, educatieve, sociale en/of maatschappelijke activiteiten en diensten, gericht en inspelend op de behoeftes van inwoners van Beesd e.o.

Door in Stap 2 een concreet project uit te werken dat voldoende complexiteit kent, wordt zichtbaar waar het potentieel zit. We kiezen een project uit kwadrant 2 en analyseren dat op de volgende dimensies:

- Betrokkenheid
- Professionaliteit
- Circulariteit
- Leren
- Samenwerking
- Repliceerbaar/ opschaalbaar
- Maatschappelijk rendement
- Bijdrage aan waarden in het gebied
- Risico
- Snelheid/ tijd

Scenario's

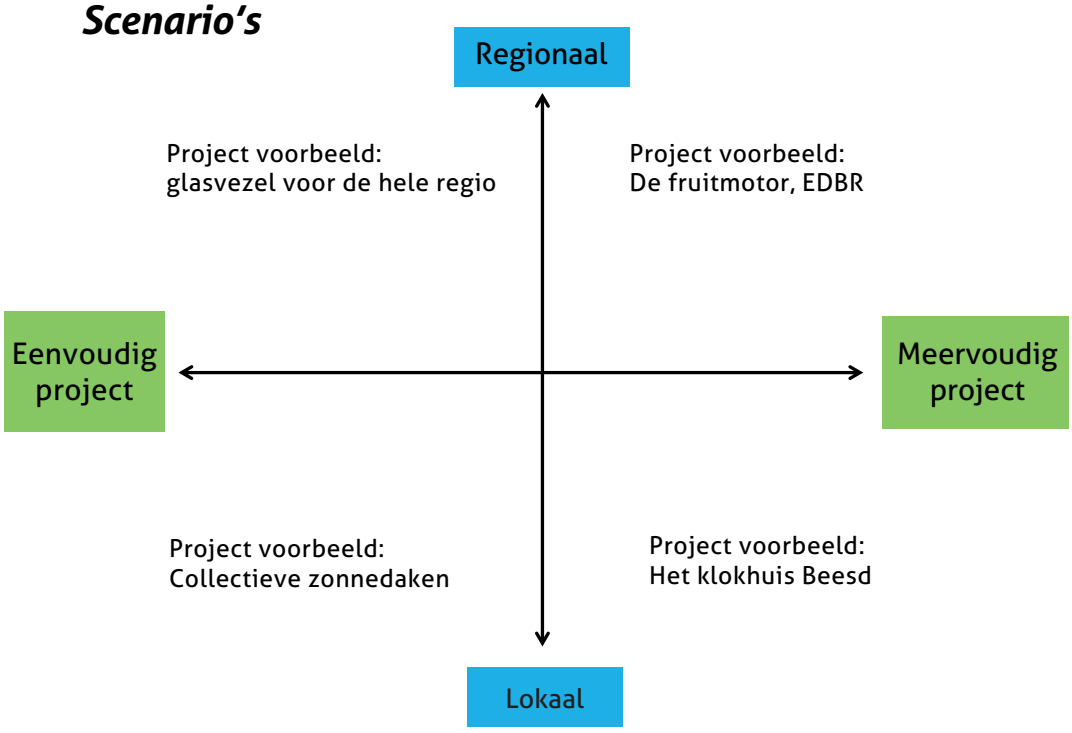

6. Waar moet het fonds aan voldoen?

In de gesprekken zijn veel ideeën uitgewisseld waar een gebiedsfonds aan zou moeten voldoen. In een latere fase zal dit meegenomen worden, hier geven we een samenvatting van de genoemde aandachtspunten.

Maak duidelijke kaders, richtlijnen. Hierin moeten opgenomen worden:

- Voor wie is het gebiedsfonds bedoeld? Maak een duidelijke definiëring van de doelgroepen (met name burgerinitiatieven).
- De projecten/initiatieven die gefinancierd worden, moeten maatschappelijk en regionaal nuttig zijn.
- Maak duidelijk voor welke fase een projectfinanciering aangevraagd kan worden.
- Het fonds moet (deels) revolverend zijn. 60%/ 40%. Innovatie kan niet revolverend zijn; dus hanteer geen strakke rendementseisen.
- Bedrijven kunnen co-financieren in het fonds of schenken via een gekoppeld ANBI-fonds.
- Fonds maakt onderscheid tussen diverse financieringsarrangementen en structureert dit via projectfaseringen en via het algemeen nut, maatschappelijke betrokkenheid en rendement. Ook publieke, private en burgerlijke partnerships kunnen met deze aanpak ingericht worden.
- Fonds laat de verschillende stakeholders in het gebied communiceren middels een platform.

Rol Fonds

Er is politieke lef nodig om vanuit een gebiedsopgave te denken in plaats van in zuilen of portefeuilles. Het fonds kan helpen om die schotten op balansen te doorbreken (voedsel, wonen en energie) en anders te kijken naar activa, passiva en de verlies- & winstrekening van het gebied. Hiermee doorbreek je de tendens dat er hier te weinig ruimte is voor het slim organiseren van reeds aanwezige waardestromen en financiering.

Er is politieke lef nodig om vanuit gebiedsopgaaf te denken i.p.v. in zuilen of portefeuilles. Het fonds kan helpen om die schotten op balansen te doorbreken (voedsel, wonen en energie). Het is nodig om de regierol te nemen om samen met o.a. de overheid de kas- en waardestromen te structureren en kosten te vermijden.

Een gebiedsboekhouding kan helpen om anders te kijken naar activa, passiva en de verlies- & winstrekening van het gebied. Hiermee doorbreek je de tendens dat er hier te weinig ruimte is voor het slimmer organiseren van reeds aanwezige kas- en waardestromen en financiering.

Het gebied is eigenlijk een maatschappelijk bedrijf dat in dienst staat van haar inwoners. Op termijn kan het fonds een ecosysteem worden voor financiering van een humane, circulaire streekeconomie. Het versterkt de lokale en regionale productiecapaciteit, collectieve zelfredzaamheid en daarmee de economische en maatschappelijke veerkracht.

Bron: © Fotografie George Burggraaff

Leren

Zoals eerder geconstateerd is, moeten we gewoon aan de slag gaan. Ga het doen en maak een experimenteerruimte waarin we fouten mogen maken, een veilige plek. Op deze wijze vergroot je het lerend vermogen van het gebied.

Het idee is om in de volgende fase masterclasses te geven voor ambtenaren en bestuurders, ondernemers, initiatiefnemers, rentmeesters etc... Welke onderwerpen exact aan bod zullen komen, werken we in het begin van stap 2 verder uit. Op dit moment denken we aan: integrale gebiedsontwikkeling, slimme financiering, fondsenwerving en ledenwerving.

7. Aanbevelingen en conclusies

Naar aanleiding van stap 1 kunnen we concluderen dat:

- Alle geïnterviewden nut en noodzaak van slimmere financiering voor initiatieven zien en een gebiedsfonds toejuichen;
- Een goed werkend fonds aanvullend moet zijn op de fondsen die er al in het gebied zijn;
- Met name burgerinitiatieven van dit fonds moeten kunnen profiteren. Het moet de professionalisering van initiatieven ten goede komen;
- Het fonds ondersteuning moet bieden via publiek-private financiering voor een breed pallet aan diensten in het gebied;
- Het fonds de risico's in kaart moet brengen en zorgen voor de selectie van de projecten;
- Via het fonds een professionele geïntegreerde lobby gefinancierd kan worden;
- Eerst iets gedaan moet worden aan bewustwording van de kansen van integrale gebiedsontwikkeling en het zichtbaar maken van een voorbeeldproject;
- Voor financiële scenario-ontwikkeling het nog te vroeg is.

Stap 2

Slim en samen zijn de terugkerende termen. Slim in de zin van bestaande zaken anders organiseren en samen omdat niemand het alleen kan. In het projectplan hebben wij voor stap 2 de definiëring van het fonds benoemd. Maar daarvoor moeten wij een tussenstap nemen, want integrale gebiedsontwikkeling is nog een te onbekend terrein voor een aantal belangrijke stakeholders. En als we financiering van burgerinitiatieven slim willen organiseren, moeten we beter zicht hebben op wat er in het gebied is dat we nog niet kennen. Voor stap 2 in het proces naar de ontwikkeling van een gebiedsfonds dienen daarom de volgende onderwerpen uitgewerkt te worden:

1.Voorbeeldproject

Een van de knelpunten in deze fase is dat voor velen nog niet duidelijk is wat integrale gebiedsontwikkeling precies inhoudt. Diverse gesprekpartners benadrukten dat een voorbeeldproject kan helpen om zichtbaar te maken wat integrale gebiedsontwikkeling precies betekent. In onze visie is een voorbeeldproject uit kwadrant 2 (pagina 14) dan het meest geschikt: het komt ten goede aan de hele regio, heeft voldoende complexiteit in zich en maakt het potentieel tastbaar. In stap 2 van het proces naar een gebiedsfonds zullen we een of twee bestaande projecten uitwerken. We analyseren het project op diverse dimensies, zoals genoemd bij de scenario's.

2. Gebiedsboekhouding

Doel van dit onderdeel is om het potentieel van het gebied zichtbaar te maken. Een streekagenda voor Rivierenland is een mogelijkheid, maar er liggen al veel plannen en ambities die beter integraal gebundeld kunnen worden. Wat wij van diverse stakeholders gehoord hebben, is dat de behoeften verder gaat dan de speerpunten van Regio Rivierenland dekken. Een analyse van de uitvoeringsprogramma's van gemeentes, regio en provincie en de verkiezingsprogramma's voor de gemeenteraadsverkiezingen van maart 2018 voldoet om zicht te krijgen op de kansen en ambities in Rivierenland. Vervolgens zien wij een gebiedsboekhouding als

een nuttig instrument om het potentieel van het gebied in kaart te brengen. Je maakt de waarden en stromen zichtbaar, wat nu al uitgegeven wordt aan duurzaamheid, energie-, voedsel- en agrotransitie. Dit is een groot en complex project, waarvoor wij in stap 2 een inrichtingsvoorstel met externe deskundigen willen maken. Welke informatie en structuren zijn al aanwezig? Alles bestaat al, alleen ga je het op een nieuwe manier bij elkaar brengen. Hoe ziet zo'n boekhouding eruit, wat moet erin staan, wie hebben we nodig om deze boekhouding ook compleet te maken? Zo'n boekhouding omvat o.a. de volgende waarden:

- Koop- en huurhuizen, winkels, kantoren en andere gebouwen
- Bedrijfsterreinen, industrie
- Natuur en monumentale bomen
- Hypotheken
- Verenigingen en lidmaatschappen
- Culturele activiteiten

En de stromen door het gebied:
- Begroting gemeentes/ Regio
- Biodiversiteit groei
- Culturele bijeenkomsten
- Betaalde banen
- Uitgaven zorg

3. Verdiepingsbijeenkomsten

We hebben geconstateerd dat voor diverse onderwerpen behoefte is aan verdieping en scholing: wat is (de potentie van) integrale gebiedsontwikkeling, hoe kunnen we slimmer financieren, hoe creëer je draagvlak? Daarom willen we interactieve masterclasses organiseren voor ambtenaren, bestuurders, bedrijven, rentmeesters van lokale fondsen en burgerinitiatieven. Aan de hand van concrete voorbeelden kijken we naar de meerwaarde van integrale gebiedsontwikkeling op diverse terreinen. De onderwerpen van de masterclasses zijn op dit moment nog niet in detail uitgewerkt, maar we denken aan:

- Wat is integrale gebiedsontwikkeling?
- Integraal financieren
- Fondsenwerven
- Samenredzaamheid

Bijlage 1: Literatuurlijst

Burgerparticipatie

1. WRR, rapport "Vertrouwen in Burgers": https://www.wrr.nl/binaries/wrr/documenten/rapporten/2012/05/22/vertrouwen-in-burgers/R088-Vertrouwen-burgers.pdf
2. Prof. Dr. Tine de Moor, Oratie 30 september 2013: 'Homo cooperans. Instituties voor collectieve actie en de solidaire samenleving.'
3. De kabinetsnota De Doe-democratie. Kabinetsnota ter stimulering van een vitale samenleving uit 2013 was het vertrekpunt: wat dat betekent zocht ProDemos uit: http://doedemocratie.net/sites/default/files/ProDemos%20Doe-democratie.pdf
4. SCP, "Burgermacht op eigen kracht? Een brede verkenning van ontwikkelingen in
5. Burgerparticipatie" 2014: https://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2014/Burgermacht_op_eigen_kracht
6. Participatiewijzer: https://www.nationaleombudsman.nl/participatiewijzer
7. Behoorlijkheidswijzer: https://www.nationaleombudsman.nl/folders-en-brochures/behoorlijkheidswijzer
8. Nsob 2017, "Raad en hulptroepen. Hefbomen ter versterking van de controlerende taak van de gemeenteraad": http://www.nsob.nl/publicatie/2017-raad-en-hulptroepen-hefbomen-versterking-controlerende-taak-gemeenteraad/
9. Annoesjka Nienhuis en Godelieve Spaas, 'Van een betrouwbare overheid naar betrouwbare netwerken'.
10. Oratie van hoogleraar Arwin van Buuren over uitnodigend bestuur: http://www.repolis.com/2017/06/13/oratie-prof-dr-arwin-van-buuren-overheid-moet-zich-uitnodigend-opstellen/
11. Breedband, "Rural broadband initiatives in the Netherlands as a training ground for neo-endogenous development" Salemink, K. & Strijker, D. 2016 In: Local Economy. 31, 7, p. 778-794 18 http://www.rug.nl/research/portal/en/publications/rural-broadband-initiatives-in-the-netherlands-asa-training-ground-for-neoendogenous-development(013f776a-ca31-4bc9-b110-0732138ea46c).html
12. Elinor Ostrom (2010), "Beyond Markets and States: Polycentric Governance of Complex Economic Systems": www.aeaweb.org/articles.php?doi=10.1257/aer.100.3.1
13. "Openbaar Bestuur in Regionale Ecosystemen voor Ondernemerschap" Drs. Leonie Oosterwaal (Birch), Prof. Dr. Erik Stam (Utrecht Center for Entrepreneurship) en Dr. Jan Peter van den Toren. 2017: https://www.birch.nl/actualiteiten/regionale-ecosystemen-rol-openbaar-bestuur-is-essentieel/
14. SER, advies februari 2017: Regionaal samenwerken: https://www.ser.nl/nl/publicaties/adviezen/2010-2019/2017/regionaal-samenwerken.aspx
15. Rob: juni 2017: Democratie is méér dan politiek alleen; Burgers aan het roer in hun leefwereld: http://www.robrfv.nl/rob/publicaties_rob/publicatie_rob/227/
16. Prof. dr. Marcel Boogers 2013, "Het raadsel van de regio: waarom regionale samenwerking soms resultaten oplevert": https://www.utwente.nl/en/bms/pa/staff/boogers/publications/7020%20

Oratieboekje%20Boogers%20LR.pdf
17. Stichting Kennisalliantie Bedrijventerreinen Nederland, " Het nationale Verdienvermogen en de cruciale rol van regio's" 2016.
18. "Een praktische handleiding voor regionale toekomstverkenning in NEDERLAND", EU-commissie 2002.

Gebiedsontwikkeling

19. Telos, 2009: Afstand en betrokkenheid. Perspectieven op duurzame gebiedsontwikkeling
20. Ina Horlings, Wim Haarmann, Jules Hinssen, Hans Mommaas, Harma Horlings, Theo Beckers en Luuk Knippenberg.
21. RVO: Programma kracht van de regio, "Decentraal Energiebeleid & Revolverend Financieren.
22. Actualiteit, kansen en knelpunten in kaart" Melvin Könings (2015):
23. http://sustainablefinancelab.nl/wp-content/uploads/sites/232/2017/09/Position-Paper-Financi%C3%ABle-Aspecten-van-de-Circulaire-Economie-voor-Ronde-Tafel-Tweede-Kamer.pdf
24. Sheila R. Foster and Christian Laione, 34 YALE LAW AND POLICY REVIEW (2016) The city as a commons.
25. KPMG International: A New Vision of Value, Connecting corporate and societal value creation.
26. Study on the Non-Energy Benefits (NEB) of Community-Wide Energy Utilization and Evaluation of the Marginal Abatement Costs, Ryota Kuzuki Dr.Eng. Senior Manager Energy Strategic, Planning Dept., Tokyo Gas Co., Ltd.
27. http://themasites.pbl.nl/evaluatie-meststoffen-wet/jaargang-2016/achtergronden_emw2016/handelingsperspectief/uitvoering-maatregelen-praktijk/gebiedsarrangementen-voor-maatwerk
28. https://www.financiereninnetwerken.nl/publish/pages/16217/publicatie_willemien_den_ouden_de_subsidie_nieuwe_stijl.pdf
29. http://www.wijkboekhouding.nl
30. Rapport 'Tussen betalen en bepalen' van de Raad voor de financiële verhoudingen: http://www.rob-rfv.nl/documenten/tussen_betalen_en_bepalen_webversie.pdf
31. SER Brabant, Het Raveleijn Beraad (Commissie Economie & Natuur): Economie en natuur in Brabant. Samen slimmer investeren

Blockchain

https://www.youtube.com/watch?v=gKC2oelL878
https://www.youtube.com/watch?v=6WG7D47tGb0

Bijlage 2: Behoeftes achterban

1. Financiering

a. Kapitaal;
b. Fondsenwerving, sponsoring, financiële middelen;
c. Penvoerder zijn voor leden om financiële aanvragen te doen;
d. Ledenwerving is moeilijk, daardoor zijn er weinig financiële middelen en is het moeilijk om de coöperatie van de grond te krijgen.

2. Visie

a. Behoefte aan gezamenlijke visie;
b. Algemeen ook een regionale en gedragen visie hoe burgerkracht betrokken moet worden in de energietransitie en een gezond en leefbaar Rivierenland;
c. Gezamenlijk belang duiden;
d. Eerst met elkaar verbinden (netwerk);
e. Energie verbinden met andere maatschappelijke thema's.

3. Lobby

a. Draagvlak naar burger en bestuur;
b. Bestuurlijk/politiek draagvlak;
c. Provincie laten inpassen en niet lokale politiek afwachten, die marchandeert;
d. Als lokale coöperatie ben je vaak niet instaat om genoeg aandacht/tijd en lobbykracht te ontwikkelen richting gemeente en Regio. In alle gevestigde organisaties moet de georganiseerde burgerkracht zich nog laten gelden en een plek veroveren. GCR kan dit mogelijk bieden en de verbindingen maken tussen de verschillende beleidsterreinen;
e. Invloed lokale politiek; op welke capaciteiten kun je lokale raadsleden afrekenen, wel of geen verstand van zaken;
f. Volwaardige positie krijgen als vertegenwoordiging burgers op gebied van energietransitie bij gemeenten en Regio. Volwaardige gesprekspartner zijn bij totstandkoming regionale routekaart energietransitie. Faciliteren/ mogelijk maken voor GCR (politiek/bestuurlijk draagvlak en middelen) om hierbij burgers te betrekken. Ofwel hoe faciliteren we nu echt burgermacht.

4. Zichtbaarheid/positionering

a. Behoeften meer te horen over GCR (waar waren jullie, wat deden jullie?);
b. Promotie voor de activiteiten;
c. Pr in alle vormen/ sociale media;
d. Communicatieplatform, kennis en inspiratie;
e. Algemene communicatie: bekendheid geven waarom 'fun' om mee te doen;
f. Veranderen overheid, met name de "hooghartigheid"; door communicatie (?).

5. Gebied

a. Strategie op gebiedsniveau;
b. Integraliteit - verbanden tussen thema's - voordelen te verbinden;
c. Bemoeien met concrete gebiedsontwikkeling op deelgebieden.

6. Leren

a. Gezamenlijk leren;
b. Expedities;
c. Behoefte om "uitgevonden wielen" te delen.

7. Integratie

a. Vernieuwing ingesleten aanpak op sectorniveau. Sectoraal denken staat nieuwe businessmodellen voor de Circulaire Economie in de weg die veelal cross-sectoraal zijn;
b. Ontwikkelen maatschappelijk middenveld;
c. Veel meer samenwerking tussen de vele maatschappelijke initiatieven.

8. Samen

a. Netwerk: personeel/vrijwilligers/hulp;
b. Leden;
c. Jonge mensen aantrekken.

Bijlage 3: Gesprekspartners

Nr.	*Gesprekspartner*	*Organisatie*	*Functie*
01	Kees Verspui	Cleantech Regio Stedendriehoek Gelders Energie Akkoord (GEA)	Secretaris adviestafel Energietransitie Secretaris tafel Regionale Samenwerking
02	Ron Sint Nicolaas	Cleantech Regio Stedendriehoek	Regisseur duurzame energie
03	Willy Thijssen	Streekhuis Het Groene Woud	Directeur
04	Mary Fiers	Groen Ontwikkelfonds Brabant	Directeur
05	Frank van Dam	Groen Ontwikkelfonds Brabant	Treasurer
06	Geert van der Veer	Coöp. Herenboeren Wilhelminapark	Adviseur
07	SAT-team	Samenwerkingsverband van de gemeenten in regio Twente (SAT)	Subsidieadviseurs
08	Programmateam Baanbrekend	Gemeente Wierden, OAC Oost, Landschap Over-ijssel en DCS	Bestuurders
09	Gerwin Verschuur	Energiedienstenbedrijf (EDBR)	Bestuurder + directeur
10	Joost Reus	Gemeente Culemborg	Wethouder/ voorzitter stuurgroep Duurzaamheid
11	Annemieke Spit	Regio Rivierenland	Projectleider Duurzame Energie & Biobased Economy
12	Annemiek Traag	Provincie Overijssel	Gedeputeerde, energie, milieu en Europa
13	Jurgen van der Heijden	AT Osborne	Senior-adviseur duurzame gebiedsontwikkeling
14	Cynthia Bockstart	Provincie Zuid-Holland	Projectleider financiering / subsidies
15	Theo Leupen	RVO/ EZ	Programmamanager DuurzaamDoor
16	Hilde Engels	De Coöperatieve Betuwse Fruitmotor	Bestuurder, penningmeester
17	Peter van Luttervelt	De Coöperatieve Betuwse Fruitmotor	Bestuurder, voorzitter
18	Martijn Groenleer	Tilburg University	Hoogleraar + directeur TIREG
19	Jacob van Olst	Landschap Overijssel	Directeur/ bestuurder
20	Bestuurders: 13x	Van 9 coöperaties uit GCR-netwerk	Bestuurders, vlg. deelnemerslijst
21	Kristel Lammers	Vereniging Nederlandse Gemeenten	Programmamanager voor Omgevingswet
22	Jan Tamerus (e.a.)	PGGM	Actuaris
23	Cees de Vries	Provincie Gelderland	Adv. Strategie (voorheen concerncontroller)
24	Jan Jacob van Dijk	Provincie Gelderland	Gedeputeerde, o.a. vitaal platteland en energietransitie
25	Henry Mentink	Veerhuis Varik	Directeur
26	Bernadette Janssen	Provincie Gelderland	Projectleider Programmering
27	Jacques Kimman	Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO)	Adviseur Energie Innovatie, nationaal & internationaal
28	Arnoud Potze	Provincie Overijssel	Programmaleider Nieuwe Energie Overijssel (NEO)
29	Coenraad de Vries	StartGreen Capital	Managing partner
30	Henk Bolt	Rabobank West Betuwe	Community banker/ business support
31	Bewoners	Woonproject Oosterwold: vrijheid in de Flevopolder	Diverse bewoners = ervaringsdeskundigen
32	Hans van Zuijdam	Rabobank West Betuwe	Directievoorzitter
33	Mijnke van Kleef	Provincie Gelderland	Coördinator
34	Antje van Ginneken	Coöperatie Bommelerwaar	Bestuurder
35	Jan Theunissen	Stichting Duurzaam Rivierenland Stichting Dienstwerk Rivierenland	Directeur Projectleider
36	Jenk Stronks	Stichting Duurzaam Rivierenland	Adviseur/ verandercoach
37	Cees Brouwer	ROC Rivor	Voorzitter College van bestuur

38	Danny van Zuijlen	Theater De Fransche School	Zakelijk leider
39	Marcel Bruins	Provincie Gelderland/ 50PLUS Geld.	Statenlid (Reactie en antwoorden per mail)
40	Olaf Duisters	NIPA milieutechniek b.v.	Directeur (Reactie en antwoorden per mail)
41	Annemarie Spierings	Provincie Noord-Brabant	Gedeputeerde, Agrarische ontwikkeling, Energie en Bestuur
42	Leon Zoetekouw	AccountantZ	Vennoot/ accountant
43	Ruud van Zuilen	Agnietenhof/ Cultuurbedrijf Tiel	Directeur
44	Gerard van Santen	Gebiedscoöperatie O-gen	Directeur
45	Peter Salet	Regio Rivierenland	Adviseur team Onderzoek & Ontwikkeling
46	Paul Verploegen	Ziekenhuis Rivierenland	Voorzitter Raad van bestuur
47	Pieter van Bergen	Ziekenhuis Rivierenland	Hoofd Techniek & Bouw
48	Jaap Verhoeff	RVO	Procesmanager radicaal-inclusieve gebiedsinvestering
49	Gaby Lafeber	Bibliotheek Rivierenland	Directeur-bestuurder
50	Willem Foorthuis	Hanzehogeschool Groningen Coöperatie Westerkwartier	Lector Duurzaam Coöperatief Ondernemen Coördinator projectontwikkeling
51	Jack Janssen	Fonds Boedels Baden en Stout	Bestuurder
52	Carel Romijn	Maatschappelijk betrokken burger Initiator fonds SchulpHulpMaatje	O.a. voorzitter van cliëntenraden in zorg en het sociale domein; lokaal en regionaal Ledenraad Rabobank

De gesprekken zijn gevoerd door Andrea Zierleyn, Dennis Kerkhoven en Arjen Gerritsen, bestuurders van de GCR.

Bijlage 4: Overzicht coöperaties netwerk Gebiedscoöperatie Rivierenland

Nr	*Naam*	*Plaats*	*Relatie*	*Website*
	Gebiedscoöperatie Rivierenland B.A. (GCR)	Geldermalsen	Koepelorganisatie	www.GCRivierenland.nl
01	Energiecoöperatie 11duurzaam U.A.	Geldermalsen	Verbonden met GCR + EDBR	www.11duurzaam.nl
01	Duurzaam Enspijk: project Enspijk Energie Neutraal	Enspijk	Onderdeel van 11duurzaam	http://www.enspijk.info/DORPSPLAN/ENSPIJK+-DUURZAAM+%7C+ENERGIE+NEU TRAAL/
01	(Activiteiten-) Centrum voor Duurzaamheid De Knop	Geldermalsen	Onderdeel van 11duurzaam	http://11duurzaam.nl/deknop
01	Coöperatie Tricht Duurzaam U.A. (Dorpshuis Tricht)	Tricht	Verbonden met 11duurzaam	https://www.dorpshuistricht.nl/Nieuws/
01	Repair Café i.o. (2017)	Geldermalsen	Onderdeel van 11duurzaam	http://11duurzaam.nl/repaircafe
02	De Coöperatieve Thermo Bello U.A., beheerorganisatie van: Energiebedrijf Thermo Bello B.V.	Culemborg Culemborg	Verbonden met GCR + EDBR	www.thermobello.nl
03	Burgerwindcoöperatie Geldermalsen-Neerijnen B.A. (BWC G-N)	Geldermalsen	GCR is medeoprichter	www.betuwewind.nl
03	Betuwewind (samenwerkingsproject)	West-Betuwe	BWC G-N	www.betuwewind.nl
04	De Coöperatieve Samenleving B.A. (DCS)	Utrecht	GCR is medeoprichter	www.decooperatieve samenleving.nl
05	Coöperatief Energie Dienstenbedrijf Rivierenland B.A. (EDBR)	Culemborg	GCR is medeoprichter	www.betuwestroom.nl
05	Energieloket: Het Nieuwe Wonen Rivierenland (HNWR)	Rivierenland	Dienst van EDBR	www.hetnieuwewonen rivierenland.nl
05	Betuwestroom (Via samenwerkende lokale coöperaties)	Rivierenland	Dienst van EDBR	www.betuwestroom.nl
06	Vereniging Energie Coöperaties Gelderland (VECG)	Culemborg	EDBR is medeoprichter Thermo Bello + 11duurzaam	http://www.rijnen ijsselenergie.nl/nieuws/vereniging-energie-cooperaties-gelderland-opgericht
07	Coöperatie Samen Leven Rivierenland U.A.	Haaften	GCR is medeoprichter	http://samenleven-rivierenland.nl/
08	Coöperatie De Waardenburcht Haaften U.A.	Haaften	Verbonden met GCR	
09	Coöperatie Vrijstad Energie B.A.	Culemborg	Verbonden met EDBR	www.vrijstadenergie.nl
10	Fruitstad Energie Coöperatie Tiel U.A.	Tiel	Verbonden met EDBR en GCR	www.fruitstadenergie.nl
11	Coöperatie Lingewaar B.A.	Vuren	Verbonden met GCR en EDBR	www.cooplingewaar.nl

12	Neder-Betuwse Coöperatie Rivierenstroom U.A.	Opheusden	Verbonden met GCR en EDBR	www.rivierenstroom.eu
13	Coöperatie Bommelerwaar B.A.	Zaltbommel	Verbonden met GCR en EDBR	www.bommelerwaar.nl
14	De Coöperatieve Betuwse Fruitmotor U.A.	Geldermalsen	Verbonden met GCR	www.defruitmotor.nl
14	Stichting Streekontwikkeling "De Fruitmotor"	Geldermalsen	Verbonden met GCR	www.betuwsekrenkelaar.nl
15	Stichting beheer omgevingsfonds windpark Avri + windpark Deil i.o. (2018)	West Betuwe	Onafhankelijk (Vanuit BWC G-N)	

Voor nadere informatie: a.gerritsen@GCRivierenland.nl

***werkt samen** in Gebiedscoöperatie Rivierenland*